

Ewa Siatkowska

Uniwersytet Warszawski

POLSKI LEKSEM INTERES OŚWIETLONY ZE WSZYSTKICH STRON

Osiągnięciem szkoły profesora Stanisława Borawskiego jest spojrzenie na ewolucję języka przez pryzmat wspólnoty komunikatywnej.

Pojęcie komunikatywnej wspólnoty stworzyła nauka niemiecka. Polskiego czytelnika zapoznał z nią Leon Zabrodzki¹. Grunt pod nową w Polsce strategią badawczą przygotowały teoretyczne prace Zenona Klemensiewicza na temat badań historycznojęzykowych², rozwój badań tekstologicznych i pragmatycznych oraz dyrektywy badawcze Stanisława Borawskiego³. Szczegółowo na ten temat pisze Magdalena Hawrysz⁴. Pracę materiałową, ilustrującą komunikację językową w obrębie określonej wspólnoty komunikatywnej, opublikowała Marzanna Uździcka⁵. Szkoła zielonogórska kładzie nacisk na uwzględnianie, oprócz struktury języka, procesu używania języka jako środka komunikacji.

Członkowie wspólnoty komunikatywnej zaspokajają wspólne potrzeby. Stanisław Borawski pisze:

¹ L. Zabrodzki, *Wspólnoty komunikatywne w genezie i rozwoju języka niemieckiego*, Wrocław 1963.

² Przede wszystkim Z. Klemensiewicz, *Zagadnienia i założenia historii języka polskiego*, „Pamiętnik Literacki” 1956, z. 3-4, s. 86-137.

³ Głównie S. Borawski, *Tradycja i perspektywy. Przeszłość i przyszłość nauki o dziejach języka polskiego*, Wrocław 1995 oraz *idem*, *Wprowadzenie do historii języka polskiego*, Warszawa 2000.

⁴ M. Hawrysz, *Język miejskiej wspólnoty Opola na przełomie XVII i XVIII wieku. Studium pragmatyngwistyczne „Księgi Wójtowskiej”*, Wrocław 2003.

⁵ M. Uździcka, *Studium kształtowania się kompetencji językowej agronoma. Analiza genologiczna, pragmatyczna i leksykalna „wykładów” Władysława Majewskiego z lat 1848-1850*, Zielona Góra 2010 oraz *Metodologiczne uwarunkowania badań nad językiem „Wykładów” Władysława Majewskiego*, „Zielonogórskie Seminarium Polonistyczne”, red. S. Borawski, M. Hawrysz, Zielona Góra 2006, s. 297-308.

Przez rozwój języka rozumiem jego nieustanne przekształcanie w celu pełnienia funkcji wyznaczonych przez skład i sposób istnienia wspólnot językowych, tj. nieustanne dostosowywanie się do wypełniania **potrzeb** wyznaczonych przez zmiany w życiu narodowej wspólnoty komunikatywnej⁶.

Wypełnienie wspólnej dla pewnej grupy społecznej potrzeby jest działaniem na korzyść wspólnego dobra i wspólnego interesu. Wydaje mi się, że możliwe byłoby zastąpienie sformułowania profesora S. Borawskiego: „wypełnianie potrzeb [domyślnie wspólnoty narodowej E.S.] wyznaczonych przez zmiany w życiu narodowej wspólnoty komunikatywnej” taką frazą: „realizowanie interesów wynikających ze zmiany w życiu narodowej wspólnoty komunikatywnej”. Treść wypowiedzi nic by na tym nie ucierpiała.

Rola, jaką pojęcie interesu odgrywa w lingwalnym rozwoju, nadaje temu wyrazowi wysoką rangę, co zachęca do przeprowadzenia możliwie wszechstronnego przeglądu problematyki z nim związanej.

Prehistoria polskiego słowa *interes*

Skąd leksem *interes* pojawił się w języku polskim? Z pewnością został zapożyczony ze średniowiecznej łaciny, choć niektóre wyrazy pochodne od słowa *interes* dostały się przez język niemiecki lub francuski (przez angielski dopiero w najnowszych czasach).

Zacznijmy od rekonstrukcji pierwotnej formy i znaczenia omawianego leksemu. W łacinie średniowiecznej istniał czasownik o strukturze zrostu, mianowicie *inter-esse*, co znaczyło ‘być pomiędzy czymś, wśród czegoś, wewnątrz czegoś’. Człon pierwszy pochodzi z pie **intr*⁷ - > scs *ātr*- ‘wewnątrz czegoś’, zob. *wątroba* ‘narząd wewnętrzny’ (por. SSE I 464).

Spójrzmy na gniazdo słowotwórcze wyrazów ze składnikiem *inter-//intr-* (oboczność ta to ślad praindoeuropejskiej apofonii ilościowej).

Słownik łaciny średniowiecznej notuje wiele złożzeń z komponentem *inter-* zapożyczonych przez polszczyznę, np. *inter-national* ‘międzynarodowy’ (od niego liczne derywaty i związki frazeologiczne); *inter-regnum* ‘okres między panowaniem dwóch królów’; *inter-punction* od *inter-pungere*: ‘umieszczanie pomiędzy’ > ‘stawianie znaków przestankowych’ itd. (SŁŚ V 851-855).

Cząstka *inter-//intr-* w łacinie wchodziła w skład derywatów słowotwórczych również zapożyczanych przez język polski. Na przykład od łacińskiego przymiotnika żeńskiego *inter-na* ‘wewnętrzna’ pochodził łaciński frazem *interna medica* (później

⁶ S. Borawski, *Tradycja i perspektywy...*, s. 146.

⁷ Oboczność *intr-//inter-* to apofonia ilościowa.

skrócone do *interna*) ‘choroby wewnętrzne’, od czego pochodzi polski derywat semantyczny ‘leczenie chorób wewnętrznych’. Z kolei od przymiotnika męskiego *internus* ‘wewnętrzny’ pochodził niemiecki derywat sufiksalny *Internist*, z czego mamy polski *inter-nista* ‘lekarz chorób wewnętrznych’⁸ (BańkESJP 555). Inną drogą przeniknął do polszczyzny derywat *internat* ‘wewnętrzna szkoła’, czyli ‘szkoła dla uczniów miejscowych’ > 1) ‘budynek, w którym mieszka i otrzymuje wyżywienie młodzież ucząca się poza miejscem swojego zamieszkania’ (BańkESJP 555), 2) żartobliwe z „okresu Solidarności” ‘przymusowe osadzenie w oznaczonym miejscu’ (DubiszUSJP I 1232). Tu pośrednikiem był raczej język francuski ze względu na występowanie tam przymiotnika *interné* ‘zamknięty, odosobniony, internowany’ od *interner* ‘izolować’⁹ > niem. *internieren*. Najnowsze złożenia *inter-net*, *inter-nauta* itd. wzorują się z pewnością na języku angielskim.

Łacińską pożyczką ze zredukowaną samogłoską rdzenia jest stp. *intrata* ‘dochód: urząd bez intraty nie pożytek’, od tego deminitiwum *intratka* oraz przymiotnik *intratny*, od którego pochodzi nomen atributionis *intratność*. Powstawały też złożenia, np. *intro-ligator* od *intro-ligare* ‘wiązać do wewnątrz’¹⁰. W łacinie średniowiecznej z terenu Polski od XV w. leksem ten oznaczał ‘tego, który oprawia książki’ (BańkESJP 555-556).

Wyrazy pochodne od bazy *interesse* tworzone były przez dodanie sufiksu, który modyfikował znaczenie wyjściowe. Nomen actionis od czasownika *inter-esse*, mianowicie *inter-essentia* to ‘obecność, uczestnictwo w czymś, udział w czymś’.

Forma dla naszych rozważań podstawowa: *inter-esse* (*inter-est*) w łacinie średniowiecznej z terenu Polski podlegała różnym przekształceniom semantycznym:

- 1) ‘szkoda, strata, stracone korzyści i zyski [...], zobowiązanie do wynagrodzenia strat i szkód’, czyli ‘rekompensata’, 1256 r.,
- 2) ‘korzyść, pożytek, dobro’, 1423 r.,
- 3) ‘uprawnienie, pozwolenie, prawo’, 1498 r.,
- 4) ‘słuszny dochód, zysk, procent, zwłaszcza z posiadłości ziemskiej, pieniądze’, 1530 r.

Znaczenie pierwsze (‘rekompensata’) było raczej incydentalne. Podstawowe jest znaczenie drugie (korzyść), przypadkowo zapisane później.

Nie dysponuję dokumentacją potwierdzającą hipotetyczną ewolucję łacińskiego leksemu, mogę tylko suponować, że od znaczenia strukturalnego ‘być wewnątrz’ doszło do znaczeń ‘brać w czymś udział’ (jak w nomen actionis *interessentia*) > ‘posiadać

⁸ Por. grupa nazw zawodów na *-ista*: *polonista*, *slawista*, *programista* itd.

⁹ *Wielki słownik francusko-polski*, t. 1, Warszawa 2003, s. 946.

¹⁰ Była to specjalna technika oprawy książki. Można było też ‘wiązać do tyłu’, co wyrażał czasownik *re-ligare*.

coś' > 'posiadać coś dobrego, korzystnego' > '**korzyść**'. Inne użycia ilustrują specjalizację znaczenia podstawowego.

Rozwój semantyczny wyrazu *interesse//interes* na gruncie polskim

Najstarsze poświadczenia znaczeń polskiego leksemu *interesse* (XVI w.)

Materiał pochodzi ze *Słownika XVI wieku*, hasło *interesse*, incydentalnie z Kalepina (A. Calepinus, *Dictionarium decemlinguarum...*, 1588), hasło *interest* ze *Słownika staropolskiego* (SST I 38 – brak objaśnienia).

Słownik XVI wieku wymienia następujące znaczenia:

- 1) '**korzyść**, zysk, dochód': „a nie miejcież już z nimi w dobrach *interesse*”, B. Paprocki, *Panosza*, 1575.
- 2) 'prawo, roszczenie': „kóryby jakie prawo albo *interesse* mienił mieć do niego”, S. Sarnicki (1532-1597). (Spol. XVI VIII 574)

Poświadczenia znaczeń wyrazu *interes* w XVII-XVIII w.

Materiał incydentalnie z XVII i XVIII w. czerpię ze *Słownika Lindego*. Notowane tam są następujące znaczenia:

- 1) [**potrzeba**, należność], 'procent, pożytek słuszny z pożyczki, prowizja': „*Interesse brać*” (G. Cnapius. *Thesaurus polono-latino-graecus...*1621),
- 2) 'utracona spodziewana **korzyść**, przegrana': „Za pożądanym bitwy tej sukcesem, nieprzyjaciel to wraca z *interesem*”¹¹; W.S. Chrościński (1685-1722),
- 3) 'prywatny **pożytek**, chciwość prywatnego pożytku': „Podły *interes* wziął miejsce kochania [...] Godniejszym wszyscy swojego starania i swej miłości sądzą bałwan złoty”¹² F. Zabłocki (1754-1821); „Bez *interesu* rzadko się może znaleźć przyjaciel”, J.K.B. Jabłonowski (1700-1764),
- 4) 'czyjaś **korzyść** o nikłej wartości moralnej, mogącej przynosić nawet śmierć': „Żołnierze zabijają i zabijając się dają za cudzy *interes*”, *Teatr polski*, 1775-1806,
- 5) 'każda sprawa do załatwienia': Minister *Interesów Zagranicznych*, „Ja już prawie jestem w drodze, mam *interes* pilny srodze, nie mogę się zatrzymywać”, W. Jakubowski (1712-1784); „O wielki szło *interes* honoru” (= 'eine grosse Ehrensache')¹³, J. Bohomolec (1724-1795). (SL II 210)

¹¹ Użycie zabarwione ironią, por. „Ładny *interes*!”.

¹² Chodzi o biblijnego złotego cielca.

¹³ Właściwe znaczenie tkwi w przydawce rzeczownikowej, która nadaje leksemowi *interes* zabarwienie pozytywne.

Linde podaje też derywaty: *interesant* ‘człowiek *interesowny*, chciwy’: „*interesant* nie może być dobrym radcą”, H. Lubomirski (1642-1702); *interesik* ‘sprawka’: „Okoliczność ta *interesikom* waszym szyki połamie”, *Teatr polski*, 1775-1806; *interesować*: 1) ‘obchodzić kogo’: „To nas najbardziej obchodzić powinno z czego chleb mamy”, *interesować co do czego*: „Honor pański do najmniejszego mankamentu *interesują*” [‘badają, analizują’], H. Kłokocki (1665-1721); *interesować się do czego* ‘wdawać się w to’ [‘zajmować się tym’]: „Sprawuj się najlepiej, a my zawsze *interesować się* będziemy do dalszych losów twoich”, *Teatr polski*, 1775-1806; *interesowny* ‘człowiek swojej korzyści patrzący, chciwy, niesprawiedliwy’: „Sprawiedliwy i nieinteresowny człowiek”, F. Zabłocki 1754-1821.

Poświadczenia znaczeń leksemu *interes* z XIX i XX w.¹⁴

Jako bazę materiałową wybrałam najbardziej popularny *Słownik języka polskiego* pod redakcją Witolda Doroszewskiego. Autorzy tu cytowani żyli albo w XIX, albo w początkach XX w. Drugim słownikiem jest słownik Stanisława Dubisza – chronologiczna kontynuacja słownika Witolda Doroszewskiego. We wstępie od wydawcy czytamy: „Uniwersalny słownik języka polskiego rejestruje przede wszystkim słownictwo drugiej połowy XX i początku XXI wieku” (DubiszUSJP I s. V).

Słownik Doroszewskiego podaje następujące znaczenia leksemu *interes*:

- 1) ‘sprawy **korzystne** dla kogoś’: „Działaliśmy w interesie wszystkich”, K. Makuszyński (1884-1955),
- 2) ‘sprawy nieopłacalne’: „[...] płacić sześćdziesiąt złotych? Też mi *interes!*”, Z. Uniłowski (1904-1937); „Ładny *interes!* Spóźnię się do sądu!”, B. Prus (1847-1912),
- 3) ‘**korzyści materialne** przeciwstawiane korzyściom duchowym’: „[...] człowiek praktyczny, człowiek nagiego faktu w życiu, nagiego interesu, nie mógł zrozumieć, iż ktoś może poszukiwać istoty życia”, S. Żeromski (1864-1925),
- 4) ‘zarobek, transakcja handlowa’: „zrobicie znakomity *interes*”, S. Żeromski (1864-1925),
- 5) ‘zdolność do działania przynoszącego **korzyści materialne**’: „Człowiek *interesu*”, S. Żeromski (1864-1925),
- 6) ‘sklep, zakład handlowy lub przemysłowy, przedsiębiorstwo’: „Właściciele przystąpili do likwidacji *interesu*”, A. Świętochowski (1849-1938),
- 7) ‘zainteresowanie czymś’: „sprawa szkół elementarnych żywy w narodzie budzi *interes*”, W. Smoleński (1881-1940),
- 8) ‘coś budzące zainteresowanie, coś atrakcyjnego’: „[...] głębokość studiów podnosiła *interes bajki*”, H. Sienkiewicz (1846-1916),

¹⁴ Układ cytatów jest według kryteriów logicznych, nie chronologicznych. Poświadczenie danego znaczenia w określonym roku może być przypadkowe. Wiadomo, że znaczenia wyrazów zachowują żywotność dość długo, o ich tendencjach rozwojowych można wnioskować tylko w przybliżeniu na podstawie wielu użyc, z których naturalnie tylko znikoma część trafia do słownika.

- 9) 'sprawy kogoś obchodzące': „Na co mu ludzi buntować? Nie jego interes!”, M. Jarochowska (ur. 1918),
- 10) 'uznawany system wartości mogący mieć wpływ na relacje międzyludzkie': „Przyjaźń jest wytworem solidarności, interesów moralnych i materialnych”, B. Białobocki (1861-1888),
- 11) 'sprawy do załatwienia': „[...] jeździła sama za interesami do Lublina”, J. Weyszenhof (1860-1932). (DorSJP III 237)

Stanisław Dubisz podaje znaczenia:

- 1) 'sprawa do załatwienia, omówienie sprawy': „jak zwykle miał interes do szefowej”. Zwrot: „To nie twój interes” – ‘nie wtrącaj się’,
- 2) książk. '**pożytek, korzyść, zysk**': „Interes polityczny, społeczny”. „Żywotne interesy narodu”. „Rzecznik czyichś interesów”,
- 3) 'przewidywanie **korzyści dla siebie**': „Mieć w czymś interes”. „Nie ma karesu bez interesu”,
- 4) 'rzecz opłacalna, przedsięwzięcie przynoszące **korzyść materialną**, transakcja handlowa': „Interesy idą dobrze”. „Kokosowy interes”. „Dołożyć do interesu”. „Zrobić na czymś interes”,
- 5) 'zakład handlowy': „Otworzyć interes”,
- 6) eufemizm 'penis'. (DubiszUSJP I 1228-1129)

Znaczenia uzualne:

- 1) 'skomplikowane urządzenie trudne do określenia': „Ten interes”. synonim *wihajster*, niem. „wie heisst der?”

Zarówno *Słownik W. Doroszewskiego* (DorSJP III 239-240), jak i S. Dubisza (DubiszUSJP I 1228-1129) podają wiele derywatów słowotwórczych i frazemów od wyrazu podstawowego. Ponieważ poza inną redakcją hasła treściowo się pokrywają, przytaczam je razem: *interesować* 'wzbudzać zainteresowanie, ciekawość, obchodzić kogoś': „Młody człowiek interesował ją żywo, a tym żywiej od chwili, gdy osłoniła go mgła zagadkowości”, T.T. Jeż (1824-1915); *interesujący* 'ciekawy, atrakcyjny, pociągający': „Była zarazem miła i interesująca”, Z. Nałkowska (1885-1954); „nieładna, ale interesująca”, B. Prus (1847-1912); „Mówiła nadzwyczaj interesująco, potoczyście, barwnie, okraszając relacje żartami, ciętym dowcipem”, L. Solski (1855-1954); *interesować się* 'wzbudzać ciekawość': „Wojewoda osobiście interesował się archeologią, więc przydzielił urzędników do papierkowej roboty”, P. Jasienica (ur. 1909); *interesowy*: 'dotyczący interesu': „[...] *napisałam wtedy dużo interesowych listów*”, E. Orzeszkowa (1841-1910); *interesowność*: 'zajmowanie się czymś z wyrachowania': „Nas nikt o interesowność posądzić nie może. Żyjemy tylko sercem i miłością”, „Tygodnik Ilustrowany” 1870; *interesowny*: 'wyrachowany, mający na celu własną korzyść': „Staje się twardy i interesowny, ulega podszeptom złego”, T. Boy-Żeleński (1874-1941); przest.

interesowanie, dziś tylko *za-interesowanie*; *interesowany*: ‘taki, którego jakaś sprawa obchodzi’: „Giełda jest to miejsce, na które się wszyscy faktorowie, maklerowie, kupcy i ludzie interesowani, o drugiej z południa, codziennie zbierają”, S. Staszic (1755-1826); *interesant* 1) ‘kto przychodzi w interesie, klient’: „Kancelaria komisarza była zapchana interesantami”, M. Bałucki (1837-1901), 2) dawne ‘człowiek chciwy, wyrachowany; prowincjonalizm *interesent*: ‘ktoś słabo orientujący się w interesach’: „[...] bogacą się oni tylko na koszt interesentów polskich, którzy nie mają pojęcia o cenach na rynkach międzynarodowych”, F. Bujak (ur. 1875); *interesidło*, zgrubienie od *interes*, *interesik*, zdrobnienie od *interes*: użycia ironiczne, silnie nacechowane ujemnie, „[...] brudne interesiki i interesidla”, T. Peiper (ur. 1891).

Omówienie materiału leksykograficznego

Łacińska pożyczka, kontynuująca jeszcze dawną formę *interesse*, sporadycznie *interest* oraz podstawowe znaczenia odziedziczone z łaciny średniowiecznej, mianowicie ‘korzyść, pożytek’, została włączona do polskiego systemu leksykalnego w XVI i XVII w. Ścisły związek morfologiczny i semantyczny z łaciną wyraźnie wskazuje źródło pożyczki.

W wieku XVIII skrócona forma *interes* już zaczyna funkcjonować samodzielnie. Pojawiają się nowe znaczenia, np. ‘utracona korzyść’, czyli ‘przegrana’, ‘prywatna korzyść’, czyli ‘egoizm, chciwość’, ‘korzyść nie własna, a nawet z własną krzywdą’. Aby podkreślić zabarwienie dodatnie hasła *interes*, trzeba było dodać przydawkę jak we frazemie *interes honoru* lub w definicji leksykograficznej „słuszny dochód” (widocznie w społecznej świadomości tego okresu funkcjonowało też pojęcie ‘dochód nie słuszny, czyli nie właściwy, nie moralny’).

W znaczeniach wyrazów pochodnych dominuje ocena ujemna. Zarówno deminutivum *interesik*, jak i augmentativum *interesidło* są nacechowane ironią. *Interesant* to ‘egoista, materialista’. Archaiczna jest składnia: „interesować, interesować się do czego”, nie „czym”.

W XIX i XX w. u W. Doroszewskiego wyraźnie podkreślana jest opozycja wartości materialnych, które wyraża słowo *interes*, i wartości duchowych: „człowiek nagiego interesu nie może zrozumieć, iż ktoś może poszukiwać istoty życia”. Niemniej ‘wartości materialne’ nie są do końca potępiane, bo używa się sformułowania: „interes moralny i materialny”, stawiając między nimi znak równości. Inny niż dziś jest zakres znaczeniowy formy *interes*, która u W. Doroszewskiego może też oznaczać nomen actionis ‘zainteresowanie’ („coś budzi interes”) albo nomen attributivum ‘interesująca-kość, atrakcyjność’ („interes bajki”).

U S. Dubisza z jednej strony notuje się pozytywne zabarwienie znaczenia omawianego leksemu: „interes społeczny”, „żywotne interesy narodu”, z drugiej – zabarwienie negatywne, łączące się z pojmowaniem *interesu* jako środka do zdobywania własnej korzyści: „nie ma karesu bez interesu”. Wśród wyrazów pochodnych spotykamy neutralnie zabarwiony przymiotnik *interesowy* ‘dotyczący interesu’: „napisała kilka interesowych listów” oraz prowincjonalizm *interesent*: ‘ktoś słabo zorientowany w interesach’ (zabarwienie negatywne).

W sumie dominuje ujemne zabarwienie stylistyczne wynikające z ujemnego wartościowania znaczeń wyrazu *interes* jako egoistycznych i materialistycznych.

U S. Dubisza spotykamy synonim wyrazu *interes*, mianowicie *business//biznes* z wieloma derywatami, najczęściej mającymi postać złożzeń, np.: *business class*, *business plan* lub zrostów *businessman*. Są to nieprzekształcone anglicyzmy, które zostały włączone do polskiego zasobu słów, funkcjonując jednak najczęściej jako cytaty. Popularność tych synonimów ze względu na ich dodatnie nacechowanie i prestiż ogranicza użycia leksemu *interes* i jego derywatów.

Interes jako wyraz aksjologiczny

Istnieje jeszcze jeden powód wyboru do analizy właśnie tego wyrazu. Sesja, na której został wygłoszony referat, nosiła tytuł *Język w życiu wspólnoty – zmiany językowe motywowane przekształceniami obyczajów*. Można byłoby ten tytuł sparafrazować: *Interes w życiu wspólnoty – zmiany znaczenia wyrazu „interes” motywowane przekształceniami obyczajów* i tak zatytułować moje wystąpienia, ale pozostałam przy innej wersji: *Polski leksem „interes” oświetlony ze wszystkich stron*, ponieważ wydaje mi się ściślejsza.

W słowie *interes* skupiają się, jak w soczewce, przemiany mentalności społecznej, jakie zaszły w Polsce i w innych krajach Europy (i nie tylko Europy) w stosunkowo niedługim czasie: po transformacji politycznej (u nas w roku 1989).

Obyczaje społeczne nie zmieniają się same z siebie. Ewolucja ich jest spowodowana przez zmiany uznanych społecznie systemów wartości.

Definicja leksykograficzna *wartości* (DubiszUSJP IV 353) brzmi: ‘cecha tego, co jest pod jakimś względem dobre, przypisywana rzeczom ze względu na ich użyteczność lub możliwość wywoływania pozytywnych uczuć’, a *interes* reprezentuje wartości materialne lub duchowe.

Jakkolwiek nauka o wartościach, aksjologia, sięga starożytności (Platon, Sokrates, stoicy, Epikur), kontynuowana była w średniowieczu przez ówczesnych myślicieli chrześcijańskich (św. Augustyn, św. Tomasz z Akwinu), w obecnym kształcie zrodziła

się dopiero w latach 60. XX w. Na gruncie polskim w 20 lat później tą problematyką zajęła się Kamila Terminińska i inni lingwiści. Czasem wszelkie zmiany znaczeniowe uwarunkowane emocjonalnie bywały nazywane zmianami aksjologicznymi¹⁵, co nie zyskało powszechnej aprobaty.

Językoznawcza aksjologia wyrosła na podłożu kognitywizmu głoszącego, że język nie jest lustrzanym odbiciem rzeczywistości, jak m.in. uważał W. Doroszewski, ale jego interpretacją. Nawet w pozornie bezstronnym opisie wydarzeń może kryć się ich ocena (odpowiedni dobór faktów, ich oświetlenie itd.).

Obserwujemy dużą wariantywność w określaniu rozmaitych kategorii wartości przez różnych autorów, ponieważ ich ocena uwarunkowana jest zawsze subiektywną preferencją. Zmienia się w zależności od okoliczności i punktu widzenia oceniającego. Na przykład w okresie słowiańskiej wspólnoty plemiennej dodatnio oceniana była zemsta rodowa – uznawana wręcz za powinność moralną. Dziś naturalnie ocenia się ją ujemnie, ponieważ dotykała często ludzi niewinnych. Przy ocenie uczuć należy się liczyć z ich podłożem, np. zwykle oceniana pozytywnie *radość* może być moralnie zła, jeśli jest to radość z cudzego nieszczęścia¹⁶. Dlatego wyodrębnianie pojęć i ich nazw wyrażających treści pozytywne jest trudne, a poza tym – właśnie tak jak aksjologiczna kwalifikacja pojęcia i nazwy *interes* – zmienna.

Jak wynika z przeprowadzonej w pierwszej części referatu analizy rozwoju semantycznego leksemu *interes*, zabarwienie stylistyczne wyrazu do połowy XX w. było na ogół negatywne. *Interes* był uznawany, owszem, za korzyść, ale korzyść dotyczącą sfery materialnej, a ta sfera ustępowała pod względem wartościowania sferze duchowej. Najbardziej wyrazistym i chyba typowym dla ówczesnego sposobu myślenia sformułowaniem był cytat ze Stefana Żeromskiego o nieprzystawalności poglądów ludzi stojących na gruncie „nagiego interesu” i ludzi szukających istoty bytu. Z szerszego kontekstu wynikała sympatia autora do tych drugich.

Równoległe z transformacją ustrojową zmienił się dominujący system wyznawanych wartości. Współczesny młody człowiek, wcale nie zdemoralizowany, uważa, że kondycja materialna jest podstawą nie tylko własnego udanego życia, ale także działania na korzyść dobra innego człowieka, może bardziej przez los pokrzywdzonego. Żeby móc innym dawać, trzeba mieć z czego dawać. Pamiętam dyskusję między przedstawicielami dwu generacji – matką i synem. Matka mówiła, że ważniejsze jest „być kimś” niż „mieć coś”, syn replikował: „żeby być kimś, trzeba coś mieć”. Jest to, jak mi się wydaje, pogląd – w każdym razie w pewnych kręgach – powszechny.

¹⁵ Np. G. Kleparski, *Kierunki typologiczne w badaniach nad zmianą znaczeniową wyrazów*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” LV, 1999, s. 80 i 83.

¹⁶ O sprawach tych pisałam w artykule: E. Siatkowska, *Humor jako leksem wartościujący (aksjologiczny)*, [w:] *Humor w perspektywie kulturowo-językowej*, red. M. Karwatowska, L. Tymiak, Lublin 2013, s. 139-147.

Nastąpiło przesunięcie w zakresie hierarchii poszczególnych wartości. Coraz wyżej są notowane wartości konkretne, materialne. Zmiana ta nie została jeszcze uchwycona przez słowniki, dlatego w tym fragmencie referatu opieram się na własnej obserwacji i wypowiedziach w środkach masowego przekazu.

Bardzo symptomatyczny jest wizerunek społeczny *człowieka interesu* (kalka ang. *bussinasman*). Przed transformacją był to ‘ktoś nie do końca uczciwy, kombinator, szukający własnej korzyści’. Obecnie, w powszechnym odczuciu, to ‘ktoś kreatywny, przedsiębiorczy, uzdolniony’.

A jakie to ma przełożenie na obyczajowość? *Człowiek interesu*, jeśli nie zastępuje go bardziej prestiżowa nazwa *bussinesman*, zajmuje obecnie wysoką pozycję w kręgach towarzyskich, otaczany jest dużym szacunkiem.

Z wyżej wymienionych względów wyraz *interes* zasługiwał na oświetlenie go ze wszystkich stron.

Wykaz skrótów

- BańkESJP – A. Bańkowski, *Etymologiczny słownik języka polskiego*, t. 1, Warszawa 2000.
 BSEJP – A. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa 1957.
 DorSJP – *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, Warszawa 1951-1969.
 DubiszUSJP – *Uniwersalny słownik języka polskiego*, t. 1-4, red. S. Dubisz, Warszawa 2003.
 SL – B.S. Linde, *Słownik języka polskiego*, t. 1-6, Lwów 1854-1860.
 SST – *Słownik staropolski*, t. 5, red. S. Urbańczyk, Wrocław 1965-1969.
 Spol.XVI – *Słownik polszczyzny XVI wieku*, t. 1-36, Wrocław 1966-2012.
 SŁŚ – *Słownik łaciny średniowiecznej w Polsce*, t. 1-7, red. M. Plezia, Wrocław 1953-2011.
 SSE – F. Sławski, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 1952-1956.

Bibliografia

- Borawski S., *Tradycja i perspektywy. Przeszłość i przyszłość nauki o dziejach języka polskiego*, Wrocław 1995.
 —, *Wprowadzenie do historii języka polskiego*, Warszawa 2000.
 Hawrysz M., *Język miejskiej wspólnoty Opola na przełomie XVII i XVIII wieku. Studium pragmatyngwistyczne „Księgi Wójtowskiej”*, Wrocław 2003.
 Klemensiewicz., *Zagadnienia i założenia historii języka polskiego*, „Pamiętnik Literacki” 1956, z. 3-4, s. 86-137.
 Kleparski G., *Kierunki typologiczne w badaniach nad zmianą znaczeniową wyrazów*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego” LV, 1999, s. 80-83.

- Siatkowska E., *Humor jako leksem wartościujący (aksjologiczny)*, [w:] *Humor w perspektywie kulturowo-językowej*, red. M. Karwatowska, L. Tymiakin, Lublin 2013, s. 139-147.
- Uździcka M., *Metodologiczne uwarunkowania badań nad językiem „Wykładów” Władysława Majewskiego, „Zielonogórskie Seminaria Polonistyczne”*, red. S. Borawski, M. Hawrysz, Zielona Góra 2006, s. 297-308.
- , *Studium kształtowania się kompetencji językowej agronoma. Analiza genologiczna, pragmatyczna i leksykalna „wykładów” Władysława Majewskiego z lat 1848-1850*, Zielona Góra 2010.
- Wielki słownik francusko-polski*, t. 1, Warszawa 2003, s. 946.
- Zabrodzki L., *Wspólnoty komunikatywne w genezie i rozwoju języka niemieckiego*, Wrocław 1963.

Polski leksem *interes* oświetlony ze wszystkich stron

Streszczenie. Referat podzielony jest na cztery części. W części pierwszej rozważa się rolę pojęcia interesu (i porównawczo pojęcia potrzeby) w rozwoju języka polskiego. Część druga zajmuje się prehistorią słowa, a więc źródłem pożyczki *interes* oraz formą i znaczeniem wyrazów od niej pochodnych. Część trzecia poświęcona jest poświadczeniom omawianego leksemu w kolejnych polskich słownikach – od XVI do XXI w. z uwzględnieniem zarówno rozwoju znaczeń, jak zabarwienia stylistycznego. Część czwarta przedstawia wpływ przyjęcia różnych systemów wartości (ujęcie aksjologiczne) i – w konsekwencji – też różnych obyczajów na kształtowanie się znaczeń i zabarwienia stylistycznego omawianego wyrazu.

Słowa kluczowe: *interes*, znaczenie, obyczaj, zapożyczenie, słownik

A Polish word *business* (Polish *interes*) illuminated from all sides

Summary. The paper is divided into four parts. In the first part the role of the concept of 'business' (Polish *interes*) is considered (and comparatively the concept of 'need') throughout Polish language development. The second part deals with the prehistory of the word, and therefore the source of this loan and the form and meaning of words derived from it. The third part is devoted to the entries of this word in successive Polish dictionaries from the sixteenth to the twenty-first century, taking into account both development of meanings and stylistic coloration. Part four shows the effect of the adoption of different systems of values (axiological approach) and – consequently – also various customs to the formation of meaning and stylistic color of this expression.

Keywords: *business* (*interes*), meaning, custom, loanword, dictionary